

R U T H G R U E N E R

OVERLEVEN
NA DE
HOLOCAUST

Het waargebeurde verhaal van
Ruth Gruener

kluitman

Nur 283-284/W112001

Bisac JUV016060

© MMXX Nederlandse editie: Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

© MMXX by Ruth Gruener. All rights reserved. Published by arrangement with Scholastic Inc., 557 Broadway, New York, NY 10012, USA

Oorspronkelijke titel: *Out of Hiding: A Holocaust Survivor's Journey to America*

© Foto's: Ruth Gruener

Landkaart p. 12-13: Jim McMahon, © 2020 Scholastic

Nederlandse vertaling: Carla Hazewindus

Omslagontwerp: Mariska Cock

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

kluitman.nl

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING
HOFLEVERANCIER

Voor mijn kinderen en kleinkinderen

VOORWOORD

Denk je eens in dat je twaalf uur per dag opgepropt in een koffer moet liggen slapen om je leven te redden.

Of dat je elke dag urenlang doodstil in een hoekje moet zitten – een paar jaar lang – omdat je leven gevaar loopt als iemand je ziet of hoort.

Stel je eens voor dat je zo lang ondergedoken hebt gezeten dat je vergeten bent hoe de bomen en de lucht eruitzien, en dat je het zelfs verleerd bent om te lopen.

Denk je eens in dat je van plan bent je te laten doodschieten omdat je het leven van de

mensen bij wie je bent ondergedoken niet in gevaar wilt brengen.

Dit en nog veel meer heeft Ruth Gruener meegemaakt als kind tijdens de Holocaust.

Ik leerde Ruth kennen toen me werd gevraagd een boek te schrijven over haar man, Jack Gruener, die net als zij de Holocaust heeft overleefd. Voordat ik aan Jacks boek begon, vloog ik met mijn gezin naar New York om met Jack en Ruth kennis te maken. Het bleken de twee aardigste mensen te zijn die ik ooit had ontmoet. 's Ochtends gingen we naar het Museum of Jewish Heritage – het museum van Joods erfgoed – waar Ruth werkte als educatief medewerker. Hier werden verschillende voorwerpen tentoongesteld die Ruth aan het museum had geschonken, onder andere de sokken die ze tijdens haar onderduikperiode droeg. Daarna gingen we weer naar het huis van Jack en Ruth. Terwijl ik Jack interviewde voor het boek dat ik aan het schrijven was, verwendeten Ruth en hij mijn gezin en mij met een hoeveelheid eten die genoeg was geweest voor wel tien gezinnen

– wie weet had deze overdaad wel te maken met het feit dat ze in de oorlog allebei vreselijke honger hadden geleden.

In *De jongen die tien concentratiekampen overleefde*, het boek dat ik samen met Jack heb geschreven, ontmoet Jack aan het eind van het verhaal een meisje dat Luncia heet. Deze Luncia verandert haar naam in Ruth als ze naar Amerika is geëmigreerd en zij wordt uiteindelijk Jacks vrouw.

In *Overleven na de Holocaust* verschijnt Jack halverwege het boek. Dus alle mensen die *De jongen die tien concentratiekampen overleefde* hebben gelezen en benieuwd zijn hoe het met Jack verdergaat als hij volwassen is, krijgen nu antwoord op hun vraag!

In Ruths boek komen situaties voor waarover ik ook in mijn boek *Vluchteling* heb geschreven. Hoewel Ruth en Jack niet in dat boek voorkomen, moest Ruth net als de personages in *Vluchteling* haar huis ontvluchten en maakt ze samen met haar ouders een stormachtige zeereis naar een ander land, waar ze

een vreemde taal moeten leren en een nieuw leven moeten zien op te bouwen. Ruth en haar ouders waren vluchtelingen, net als miljoenen mensen voor en na hen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren bijna 250.000 Joden gedwongen hun huis te verlaten, en veel van deze vluchtelingen, zoals Ruth en haar ouders, hoopten na de oorlog naar Amerika te kunnen emigreren. Maar het was niet zo makkelijk om in de VS te worden toegelaten. De Amerikaanse overheid veranderde voortdurend de toelatingseisen, die verschilden soms zelfs per dag. Maar Ruth en haar ouders hielden vol, en uiteindelijk hadden ze het geluk om de Verenigde Staten binnen te mogen. En de Verenigde Staten boften maar dat ze deze mensen mochten verwelkomen.

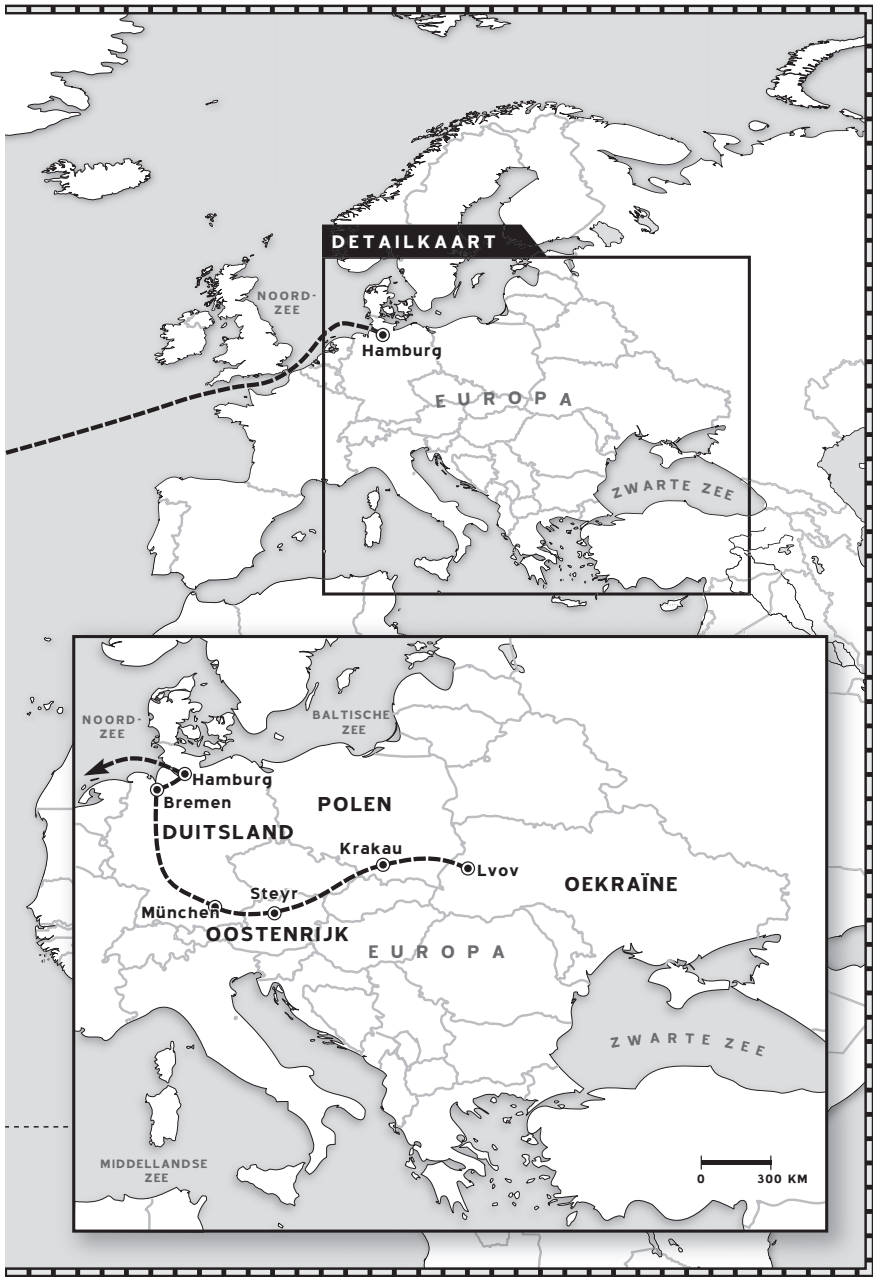
Als ik scholieren over Jacks verhaal vertel, dan herinner ik hen er ook altijd aan dat de laatste generatie overlevenden van de Holocaust helaas aan het verdwijnen is. Daarom is het belangrijker dan ooit dat we, zolang het nog kan, hun verhalen rechtstreeks uit hun mond

horen. Ruth Gruener is zich daar heel goed van bewust. In elke zin van dit boek klinkt haar stem luid en duidelijk door, alsof ze bij me in de kamer zit en vertelt over wat ze heeft meegemaakt. Door dit boek zal haar verhaal nog generaties lang in haar eigen bewoordingen voortleven.

Zwijgen is gevaarlijk, zegt Ruth. Als je niet zelf je verhaal vertelt, dan doet iemand anders dat voor je, en misschien niet op de manier zoals jij dat graag zou willen. Dit boek en de tientallen jaren dat Ruth al haar verhaal vertelt op scholen en bijeenkomsten over de hele wereld, laten zien hoe belangrijk het is om je uit te spreken, voor jezelf op te komen en je eigen waarheid te vertellen.

Alan Gratz
Asheville, NC
2019

DETAILKAART

Hamburg

EUROPA

ZWARTE ZEE

NOORD-ZEE

BALTISCHE ZEE

Hamburg

Bremen

DUITSLAND

POLEN

Krakau

Lvov

OEKRAÏNE

München

Steyr

OOSTENRIJK

EUROPA

ZWARTE ZEE

MIDDELLANDSE ZEE

0 300 KM

Proloog: herinneringen levend houden

IN DE LENTE VAN 2018 STOND IK OP EEN ochtend voor een groep brugklasleerlingen om hun over mijn leven te vertellen. Ik ben een overlevende van de Holocaust. Als Joods meisje dat in de jaren dertig van de vorige eeuw in Polen werd geboren, heb ik meegemaakt hoe de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog alles in het werk stelden om de Joden uit te roeien. Begin 1939 leefden er circa zeven miljoen Joden in Midden- en Oost-Europa. Toen in 1945 de oorlog was afgelopen, waren er ongeveer zes miljoen van hen vermoord, velen van hen in concentratiekampen als Bergen-Belsen en Dachau, en in vernietigingskampen als Treblinka en Auschwitz-Birkenau.

Ik heb de Holocaust overleefd omdat ik ben ondergedoken bij niet-Joodse gezinnen; mensen die hun leven riskeerden om dat van anderen te redden.

Hoewel dit deel van mijn leven al vele jaren achter me ligt, zijn de herinneringen eraan nog springlevend. Ik vind het heel belangrijk om mijn verhaal te vertellen en duidelijk te maken hoe belangrijk tolerantie is, zodat de gruweligheden uit het verleden zich nooit meer zullen herhalen. Ik reis het hele land door, geef lezingen voor leerlingen en docenten op scholen en in synagogen, en ontmoet mensen met de meest uiteenlopende achtergronden. Verder werk ik bij de educatieve dienst van het Museum of Jewish Heritage: A Living Memorial to the Holocaust – een levend gedenkteken aan de Holocaust – in New York. Ik geef daar ook rondleidingen, waarbij ik de bezoekers mijn verhaal vertel.

Elke keer wanneer ik met jonge mensen over mijn belevenissen praat, merk ik dat mijn herinneringen aan het verleden steeds sterker worden. Niet alleen de herinneringen aan de ontberingen die ik tijdens de oorlog heb geleden, maar ook aan de hoop, blijdschap en inspanningen toen de oorlog was afgelopen en ik met mijn ouders naar Amerika emigreerde.

Toen ik op die lentedag voor die groep brugklassers stond, besepte ik dat ik niet alleen wilde opschrijven wat ik tijdens de oorlog had meegemaakt, maar ook wat er gebeurde toen mijn onderduik voorbij was en ik langzaam maar zeker weer echt begon te leven.

Ik hoop dat mijn verhaal duidelijk zal maken hoe belangrijk het is om herinneringen levend te houden, en om elkaar liefdevol en menselijk te behandelen.

Ontsnapt aan de dood

ALS JE BEDENKT HOE VAAK IK IN MIJN LEVEN opnieuw heb moeten beginnen, dan klopt het wel dat ik zeven namen heb gehad.

Op mijn geboortebewijs staat Aurelia Czeslava Gamzer. Mijn Hebreeuwse naam is Rachel Tcharne, als eerbetoon aan zowel mijn overleden grootmoeder als een oudtante. Als peuter werd ik Rela genoemd (een afkorting van Aurelia), dat veranderde in Relunia, daarna in Lunia en uiteindelijk werd het Luncia, mijn lievelingsnaam.

Tijdens mijn kindertijd en puberteit heette ik Luncia Gamzer. En jaren later zou ik in een nieuw land mijn

naam weer veranderen in Ruth Gruener. Maar dat wist ik toen natuurlijk nog niet.

Ik ben geboren op een warme ochtend in augustus, in de eerste helft van de jaren dertig van de vorige eeuw. Mijn geboortehuis stond in de Wolynskastraat in Lvov, een stad die toen nog bij Polen hoorde. Toen ik zes weken oud was, kreeg ik longontsteking, waaraan ik bijna doodging. Ik raakte buiten bewustzijn, maar de dokter wist me weer bij te brengen door me afwisselend in badjes met warm en koud water te dompelen. Dat was de eerste keer dat ik aan de dood ontsnapte. Maar niet de laatste.

Ik was een vrolijk kind, met golvend bruin haar dat net over mijn oren viel en grote, heldere lichtbruine ogen. Ik had geen broers of zusjes, maar wel veel vrienden en vriendinnetjes, die bij me in de buurt woonden. We deden tikkertje, gingen touwtjespringen en we bleven net zo lang buiten tot onze moeders ons riepen om te komen eten. Ik was dol op dansen en ik speelde liedjes op mijn roze speelgoedpiano. Ook mocht ik vaak een ijsje uitkiezen in de chocoladewinkel Sarotina, die eigendom was van mijn ouders Barbara en Isaac Gamzer. We waren Joods en ik besepte wel dat we daardoor

anders waren dan veel van onze burens, want zij vierden Kerstmis en wij Chanoeka en Rosj Hasjana (het Joodse Nieuwjaar). Toch voelde ik me in Lvov heel erg thuis.

Maar de wereld om me heen veranderde razendsnel. In Duitsland was Adolf Hitler aan de macht gekomen en hij beschouwde de Joden als de oorzaak van alle problemen die er in Duitsland waren. Hitlers doel was heel Europa te veroveren en dan *Judenfrei* – vrij van Joden – te maken. In november 1938 werden in Duitsland meer dan 8000 huizen, winkels en synagogen van Joden geplunderd en vernield. Joden werden mishandeld en in het openbaar geëxecuteerd en veel van hen werden naar kampen getransporteerd. Dit werd later bekend als de *Kristallnacht*: de Nacht van het gebroken glas.

Ik was vijf toen Duitsland Polen binnenviel. Dit was het begin van de Tweede Wereldoorlog. De ochtend dat het Duitse leger Lvov binnenmarcheerde, zal ik nooit vergeten. Het luchtalarm ging af en daarna hoorde ik het geronk van militaire vliegtuigen en rook ik de stank van dieselolie. Even later gevolgd door explosies en bommen die gierend neervielen.

‘Wat is dat voor lawaai?’ vroeg ik angstig aan mijn vader. ‘Ik ben bang.’

‘Ik zorg ervoor dat je niets overkomt,’ zei hij en hij tilde me op. ‘Maar nu moeten we opschieten.’

Tatu (Pools voor vader) hield me stevig tegen zich aan gedrukt toen hij de trappen naar de kelder af rende. Mijn moeder kwam vlak achter ons aan. Eenmaal in de kelder was ik nog steeds doodsbang, maar mijn vader wist me gerust te stellen door verhaaltjes te vertellen. Hij zei dat er in de hemel een dorpje was waar poppen woonden die konden praten en lopen. Ik was helemaal betoverd, want ik was nog klein en hield ontzettend van poppen. Ik zag het al voor me: poppen die konden lopen en praten. Al snel was ik een stuk minder bang. Als ik naar de hemel ging, was dat dus helemaal niet zo erg.

Dagenlang zaten we in de kelder en we kwamen er pas uit toen de bombardementen ophielden. Zodra we buiten waren hoorden we dat het Russische leger de Duitsers had verslagen en Lvov binnen was getrokken. Het leven was hard onder de Russische overheersing.

Maar in 1941 werd alles nog veel en veel erger. De Duitsers kwamen weer terug en deze keer waren zij de overwinnaars.

Onder de Duitse bezetting werd een begin gemaakt met het uitroeien van de meer dan 200.000 Joden die

er in Lvov woonden, maar dat had niemand meteen in de gaten. Merkwaardig dat je altijd pas achteraf duidelijk ziet wat er gebeurt en niet als je er nog middenin zit.

Het begon met kleine veranderingen. Zo mochten Joodse kinderen van de ene op de andere dag niet meer naar school. Ik moest dus ook thuisblijven, waar ik natuurlijk weinig van snapte. Ook waren Joden verplicht een witte armband met een blauwe davidsster te dragen, zodat ze duidelijk herkenbaar waren. Omdat een vieze armband wel eens voor problemen kon zorgen, maakte mijn moeder er een van plastic, die je makkelijk kon schoonmaken. De davidsster is een prachtig symbool – Joden dragen de davidsster als teken dat God hen beschermt – maar door wat de nazi's ermee deden werd die betekenis besmeurd. Ik wist dat ik die armband moest omdoen als ik naar buiten ging, maar ik vond het vreselijk.

Het was allemaal niet te begrijpen. We werden vervolgd, alleen maar omdat we Joods waren. Waarom was dat? Nog maar kort geleden waren we volkomen gelijkwaardig aan de andere mensen in onze buurt. Veel van onze niet-Joodse burens, die ons altijd respecteerden en vriendelijk behandelden, werden nu gehersenspoeld

waardoor ze zich opeens vijandig tegen ons gingen gedragen. Ik zag het aan de minachtende blikken die ze ons toewierpen en ik voelde het aan de kille sfeer die in de lucht hing.

En het voelde ook alsof we er niets tegen konden doen.

Ongeveer iedere dag leek er wel een nieuwe maatregel bij te komen. Joodse families moesten hun goud en zilver naar de synagoge brengen en dan werd alles door de Duitsers in beslag genomen. Ik kon wel huilen toen mijn moeder de zilveren kandelaars pakte die op de schoorsteenmantel stonden. Ik wist dat ze van mijn overgrootmoeder waren geweest, en we gebruikten ze elke vrijdagavond als we de sjabbatkaarsen aanstaken. De sjabbat is de Joodse rustdag, die begint op vrijdagavond en eindigt op zaterdagavond. Het begin van de sjabbat wordt gevierd met het aansteken van de kaarsen en het uitspreken van de zegen over de *challe* – een gevlochten brood – en de wijn. Het is zo'n mooie en vreemde gebeurtenis, maar nu was het opeens een stuk minder vredig.

Daarna moesten we alles wat we aan bont hadden inleveren. Ik weet nog hoe verdrietig ik was toen mijn moeder de grijze bontvoering uit mijn winterjas en muts

haalde. Het waren maar een jas en een muts, maar daardoor drong het plotseling tot me door dat alles op een verschrikkelijke manier aan het veranderen was. Na het bont volgden de meubels. De nazi's vielen de huizen van mensen binnen en namen alles mee wat hun aanstond – zoals tafels en stoelen – en laadden dat in vrachtwagens die op straat stonden te wachten.

Alle Joodse winkels moesten hun deuren sluiten, en dat gold dus ook voor de chocoladewinkel van mijn ouders. Dat was een enorme klap voor ons. Al snel hadden we nog maar weinig geld, en zat er niets anders op dan alleen gekookte aardappels te eten.

Op een middag was mijn moeder aardappels aan het koken voor het avondeten, toen er een Duitse soldaat zomaar ons huis binnendrong. Mijn moeder schrok zich wild en ik verstijfde van angst.

‘Geef me je goud en zilver. Schiet op!’ schreeuwde hij tegen mijn moeder. ‘En zeg maar niet dat je niks hebt, want ik weet heus wel dat je het ergens hebt verstopt.’

‘Maar we hebben alles al ingeleverd,’ zei mijn moeder bijna in tranen. ‘We hebben niets meer.’

De soldaat liep met zware passen naar mij toe. Hij rook naar geurwater, sigaretten en sterke drank. Even

wist ik zeker dat hij me zou vermoorden, maar voordat ik er erg in had stak hij zijn handen in beide zakken van mijn rok en controleerde of daar iets in zat. Toen hij merkte dat dit niet het geval was, draaide hij zich weer om naar mijn moeder.

‘Geef me dan die pan op het fornuis maar,’ zei hij. ‘Die is vast heel wat waard.’

Mijn moeder kieperde de halfgare aardappels op een bord en waste de pan af. Toen de soldaat met de pan vertrokken was, zei mijn moeder dat ze had gehoord dat de Duitsers alles inpikten wat van metaal was, zodat ze het konden omsmelten tot wapens.

Al snel veranderde het gevoel van onveiligheid in een kille, diepe angst. Alles werd steeds moeilijker. En ook angstaanjagender. Ik hoorde mensen fluisteren dat er synagogen in brand werden gestoken en dat de nazi’s zomaar mensen op straat aanhielden en om identiteitspapieren vroegen. Als het dan Joden bleken te zijn, werden ze doodgeschoten.

En toen kwam de zoveelste maatregel: alle Joden moesten naar één en dezelfde wijk van de stad verhuizen. Toevallig woonden mijn ouders en ik daar al, maar omdat er nu zo veel mensen in de wijk bij kwamen

moesten we onze woning met andere gezinnen delen. Dat ik toen geen eigen kamer meer had gaf me nog meer het gevoel dat mijn leven steeds minder normaal werd.

‘Maar we kennen die mensen helemaal niet!’ zei ik tegen mijn ouders. ‘En waarom krijgen ze mijn kamer? Waar moeten mijn jurken dan blijven?’ Ik wist dat het nogal verwend klonk, maar dat kon me niets schelen.

‘We hebben geen andere keus, Luncia,’ zei Tatu, terwijl hij me probeerde te kalmeren. Hij streek met zijn hand door zijn donkerbruine haar en fronste zijn voorhoofd. ‘Ik span wel een touw in je kamer om je kleren aan te hangen. Dat is nog handig ook, want dan kun je de hele dag naar je jurken kijken.’

Tatu wist overal wel een positieve draai aan te geven. Tenminste, als hij het tegen mij had. ’s Avonds, als mijn ouders dachten dat ik sliep, hoorde ik ze met elkaar fluis-teren, en dan klonk hij een stuk minder optimistisch.

‘De nazi’s houden niet op voordat we ze alles hebben gegeven. Eerst onze spullen, dan ons huis – en misschien wel ons leven.’

Toen hij dat zei, kreeg ik het ijskoud.

Niet lang daarna gingen er geruchten over een *akzia*,

dat is het Poolse woord voor razzia. Bij een akzia werden Joden in vrachtwagens en treinwagons afgevoerd naar kampen – en vermoord.

Bij de eerste akzia ging het om kinderen.

Er was inmiddels nog een kind bij ons in huis, een jongen die Henio heette. Hij was iets ouder dan ik, heel mager en hij had donkerblond haar dat alle kanten op stond. Henio gedroeg zich alsof hij mijn grote broer was en ik begon het steeds leuker te vinden dat hij bij ons woonde.

We wisten al dagen van tevoren dat er een akzia zou plaatsvinden, alleen niet precies wanneer. Tatu besloot in ieder geval een schuilplaats voor ons te maken. Hij haalde de deur van de wc eruit en schoof een grote voor de opening. In de achterkant van de klerenkast maakte hij een gat waar Henio en ik net doorheen konden kruipen. Om het gat te verbergen hing mijn moeder zo veel mogelijk kleren in de kast.

Op de ochtend van de akzia werden we wakker van het lawaai buiten. We hoorden vrouwen en kinderen gillen. Er was geen tijd te verliezen. Duizelig en misselijk kroop ik samen met Henio snel door het gat in de kast. In elkaar gedoken gingen we op de vloer van de wc

zitten en hielden elkaars hand vast, met onze ogen stevig dicht. Ik beet hard op een lapje stof omdat mijn tanden klapperden van de zenuwen.

Plotseling klonk het gestamp van laarzen in huis. Een Duitse soldaat. Ik werd doodsbang. Ik hoorde de soldaat met een harde stem iets in het Pools vragen aan mijn ouders, en toen drong het tot me door dat hij vroeg waar hun dochter was. Hun dochter! Ik dus. Ineens snapte ik het: er hing een foto van mij aan de muur, als klein meisje in pyjama. Door die foto wist de soldaat dat er een kind in huis moest zijn.

Maar toen hoorde ik Tatu duidelijk, maar met tranen in zijn stem zeggen: ‘Ze is al weggehaald.’ Met deze leugen probeerde hij de soldaat om de tuin te leiden.

‘Dat was een mooi kleintje,’ zei de Duitser. Wás. Verleden tijd dus. Hij dacht echt dat ik dood was.

Ik hoopte dat hij nu weg zou gaan, maar dat deed hij niet. Henio en ik verstijfden toen we hoorden dat hij naar onze schuilplaats liep. De soldaat scheen met zijn zaklantaarn in de klerenkast en ik hield mijn adem in. Ik wist zeker dat onze schuilplaats nu ontdekt zou worden, dat hij zou zien waar we zaten. Maar de soldaat ging niet verder met zijn inspectie. Ik heb geen idee

waarom niet, maar ik zag het schijnsel van zijn zaklantaarn verdwijnen en even later verliet hij ons huis.

Ik was weer aan de dood ontsnapt. Ik was veilig. Maar voor hoe lang nog?